

A szetuföldi táncgyűjteményekről

Bereczki professzor úr sokat foglalkozott az észti folklórral, így a szetu szájhagyománnyal is. Szívesen használom magam is népdal- és népmesefordításait, amikor magyaroknak tanítom az észti népi kultúrát. Így teszek idén is az ELTE Finnugor Tanszékén tartott *Észti népi játszóház* című kurzusomon. Magam kutatóként eddig legtöbbet az észti és a magyar néptáncgyűjteményekkel foglalkoztam, ezért úgy döntöttem, hogy a Tanár úr jubileumi kötetébe a szetuföldi táncgyűjteményekről írok.

Az észti néptáncok lejegyzése európai viszonylatban elég korán kezdődött. Már a 19. századból is vannak gyűjtői följegyzések, de az első kimondottan táncgyűjteménygyűjtő expedíciók 1913-ban voltak. Ennek résztvevői, Anna Raudkats – akkor még a helsinki egyetem hallgatója, később az észti néptáncosportok mozgalmának elindítója, koreográfus és testnevelőtanárné – és Armas Otto Väisänen finn zenetudós az *Észti Egyetemi Hallgatók Társaságának*¹ az ösztöndíjasai voltak. Raudkats a táncokat jegyezte le, Väisänen pedig a dallamokat. Az első hely, ahová gyűjtőúttjuk vezetett, az észti nyelvterület délkeleti csücskén fekvő, nagyon sajátos és régies népi kultúrában gazdag Szetuföld volt.

Nyelvileg a szetuk a délészti (vöruui) nyelvjárás keleti változatát beszélik. Viszont van egy megkülönböztető jegyük a többi észttel szemben: ők, amióta a kereszténység erre a vidékre terjedt, mindig is keleti egyházhoz tartoztak. És mivel aztán évszázadokig a valláshatár egyben államhatárt is jelentett, Kelet- és Nyugat-Európa határát is jelentette, a szetuk kultúrája sokban különbözik a Piusa folyótól nyugatabbra lévő vörumaai észtekétől. Raudkats az észtekhez közelálló külön kis népnek tekintette őket. Ma is vannak a kutatók közt is olyanok, akik egy külön kis balti-finn népnek tekintik őket, de saját gyűjtéseim során (különösen 2004 nyarán, de máskor is) azt tapasztaltam, hogy maguk a szetuk többsége mégis inkább észtnak mondja magát, és csak ezután szetunak.

1913-ban, az első szetuföldi táncgyűjtés idején az egész észti nyelvterület az Orosz Birodalom alá tartozott, és három kormányzóság közt oszlott el: északi része az *Észti Kormányzóságot* képezte, a déli része a *Lív Kormányzóság* alá tartozott, a Szetuföld pedig a *Pszkovi Kormányzóság* szélén maradt. A ma *Észtország*hoz tartozó Szetuföld jóval kisebb a hajdaninál, ennek történelmi okai vannak. A szabad észti állam születésével a teljes Szetuföld *Észtország*hoz került, de a második világháborút követően meghúzott újabb észti-országi határ ezt a területet kettéválasztotta. *Észtország* újabb önállósulása után sajnos nem sikerült módosítani ezt a határt, így Szetuföld nagy része *Oroszország* része maradt. Manapság egyre kevesebb ott a szetu, sokan átjöttek Szetuföld észti oldalára.

---

1 Eesti Üliõpilaste Selts (EÜS)

3. Néhány szó Anna Raudkats gyűjtéséről

Anna Raudkatsnak a gyűjtése során készült táncleírásai és Oskar Kallasnak² írt beszámolóí Tartuban található az Észt Folklórarhívumban az Észt Egyetemi Hallgatók Társaságának anyagai közt. A szetuföldi gyűjtés tucatnyi táncleírást és néhány táncos-énekes játék leírását tartalmazza. Oskar Kallashoz írt levelében Anna Raudkats a következő táncokat sorolja: *valtsõr*, *kaara siim*, *sepp*, *tädi tants*, *marikõne*, *padispant*, *krakuiak*, *karobotska*, *lits (tanil-prits)*, *setu kargus*, *vastatside tants* és megemlíti, hogy néhány játékot is leírt (Tõnnus 1991: 82). Ez a lista az Oskar Kallasnak küldött levelében nem egyezik az arhívumban található tánc- és játékleírások valódi számával. Néhány táncról több leírás is van (a variánsok száma például a táncosok számától is függhet), és a játékokból is több van. Beszámolójában Raudkats a gyűjtött anyagról a következőket írja: „Szetuföldi utamról kb. tíz táncot és néhány játékot hoztam magammal. Az utóbbiak bizonyosan az igazi szetu hagyományba tartoznak, de az előbbieket közt néhány az oroszoktól, a többség pedig az észtektől van átvéve. Valószínűleg az oroszoktól való átvétel a régebbi, és a táncok a néppel úgy össze vannak nőve, hogy a *Szetu kargus* és a *Vastatside tants* első ránézésre eredeti szetu táncnak tűnik. De valószínűleg nem azok: a lépések és karakterük láthatóan oroszos, az elnevezésük is, a *kasatšek* (vagy *néha kis kasatšek*), és a *kadrell*, amely néven ezeket még itt vagy ott ismerik, maguk is bizonyítják, hogy itt oroszoktól átvett, talán egy kicsit módosított táncokkal van dolgunk. Jermakova faluban világosan megmondta egy középkorú férfi, láthatóan jó ismerője a szetu táncok hagyományoknak, hogy a *Szetu kargus* és a *Vastatside tants* az oroszokkal közös, és a következő táncok pedig az észtekek közösek: *polka*, *krakuiak*, *karobotska*, *akulina polka*, *sepp*, *tädi tants*, *marikõne*, *padespan*, *karasiim*, *valtsõr*, *vanatiudruku tants*, és a „*hiir hüppas*, *kass kargas*” kezdetű. Ami az észtektől tanult táncokat illeti, többségükben újabb kori társastáncokkal van dolgunk, amelyek közül azért néhánynak nagyon sokat változtattak az formáján! /../ Kérdésemre, hogy hol látták a szetuk az észt táncokat, azt válaszolták, hogy ők (a szetuk) Észtországba járnak dolgozni, elsősorban persze a legközelebbi környéken, Vastseliina és Võru felé, de messzebbre is. Azonkívül a határmenti szetuk és az észtek el szoktak járn egymás lakodalmaiba. /../ Az idősebb emberektől sokszor azt hallottam, hogy az ő fiatalokkorban „az észtek táncai” nem voltak ismertek, csak a *kasatšokkot* és a *kadrillt* szokták járn, és talán még *polkát*. Többek közt bizonygatta az említett „szakértő” Jermakova faluban, hogy a szetuk csak a legutóbbi tíz-tizenöt évben ismerték meg az észt táncokat. Most általánosan ismerik és táncolják őket Szetuföld egész déli részén, ahogy az utánjárás kiderítette, és évről évre terjednek tovább és tovább.” (Tõnnus 1991: 81–82)

Már a Raudkats által gyűjtött táncanyag és a kommentárjai alapján azt mondhatjuk, hogy a 20. század elején nagy átrendeződés történt Szetuföld táncok hagyományában, hogy ez az új hatások és táncdivatok ideje volt. Raudkats leírt Szetuföldön minden táncot, amit a fiatalok táncoltak, és följegyzéseket készített a régebbi táncok hagyományokról is. Az ő gyűjtése által jó képet kapunk arról, hogy milyen is volt az akkori szetu táncélet, milyenek voltak a táncok. Az ő gyűjtésében szereplő táncok közül a *sepp* ugyanaz a tánc, amit máshol Észtországban *papiljonipolka* néven ismertek, a *marikõne* a *reinlender* szetuföldi variánsa, és a *tädi tants* ugyanaz, mint máshol a *párváltásos reinlender* (ezeket a megfeleléseket Raudkats a táncleírások végén említi); a *krakuiak* ugyanaz, mint a *krakovjakk*, a *padispant* ugyanaz, mint a *padespaan* – ezek mind a 19–20. század fordulóján a parasztság körében divatba jött táncok. Valamivel

---

2 Oskar Kallas volt akkor az EÜS vezetője

régebbi táncagyományt képviselnek a *vastatside tants*, a *kargusok* és a *kasatšok*. Mindemellett használatban van a régebbi, táncos-énekes játékhagyomány, amit azonban Raudkats nem sorolt a táncok közé .

Összehasonlítottam Raudkats és Väisänen közös, 1913. évi gyűjtőútjáról hozott táncanyagát azokkal a szetu táncagyományokkal is érintő adatokkal, amit a finn tudós 1924-ben Tartuban kiadott és maguknak a szetuknak szánt olvasókönyvben³ közölt. Ő inkább az ún. énekes-táncos játékokról beszél, amelyek részben a szokásvilághoz is tartoztak. Az egy régebbi hagyományréteg, szemben a Raudkats által táncként följegyzett újabb réteggel. Kiderül az is, hogy még a népi szóhasználatban is különbséget tettek a táncolásban, az újabb táncokat „táncolták”, a régebbieket „ugrották”⁴. A régebbi táncmozdulatokat énekszóval kísérték, az újabbakat vagy kantelével vagy hegedűvel, a századfordulótól pedig egyre inkább harmonikával. Raudkats és Väisänen megfigyeléseit együtt vizsgálva viszonylag részletes képet kaphatunk a 20. század eleji szetu táncagyományokról. Az Anna Raudkats által gyűjtött újabb táncréteg jó alapot képez a szetu táncagyományok megmaradása és megváltozása megfigyelésére, ugyanis az 1913-ban följegyzett táncok közül a legtöbb az egész 20. században megmaradt a szetu hagyományban, gazdagítva az ottani táncéletet, és még ma, a 21. század elején is gyűjthető – igaz, inkább az idősebb emberektől.

4. A szetu táncagyományokról az európai táncörténet kontextusában

A szetu táncagyományok a 20. század elejéig eltérően alakultak a többi észti nyelvterület táncagyományaihoz képest. Miközben az észti táncagyomány évszázadokig Nyugat-Európa hatása alatt volt, a szetu táncagyomány inkább a kelet-európai fejlődési úton haladt, s a nyugatias hatásokat is leginkább keleti szomszédján keresztül fogadta be. A kelet-európai néptáncokultúrákban tovább maradtak fenn a régebbi rétegek, amelyek a Nyugat-Európából jövő újabb irányzatok befogadásával eltűntek. Részben ezért van az, hogy, amikor 20. század elején elkezdték a néptáncok rögzítését, a szetu táncagyomány régebbi rétege nagyon eltért más észti nyelvterületek ismert táncaitól. A 20. század elejétől a szetu táncagyományokhoz hozzakerült táncrétegek már nem különböznek jelentősen az észti táncagyományok általános fejlődési irányaitól.

A magyar folkloristák sokat foglalkoztak az európai néptáncörténettel. Különösen a 20. század második felében kutatták alaposan a Kárpát-medence népeinek táncincését. Ennek az anyagnak elemzése és Európa többi régiójának néptáncagyományaival való összehasonlítása révén jött létre többek közt a néptáncdialektológia. A mintát a nyelvészet adta, de az összehasonlító munkák során bebizonyosodott a létjogosultsága. A népi táncagyomány ugyanúgy oszlik területi alcsoportokra (dialektusokra), ahogy a nyelvek oszlanak nyelvjárásokra, amelyek aztán megint kisebb alnyelvjárásokra oszlanak.

A 20. század második feléig Európa különböző népeinek az archívumokba összegyűlt néptáncaival kapcsolatos anyaga már megengedte általánosabb következtetések levonását. Pesovár Ernő a következőt írta: „Ha futólagos pillantást vetünk kontinensünk 20. századi

---

3 Väisänen, Armas Otto 1924. *Seto lauluääle' ja mänguriista'*. – *Kodotulõ', Seto lugõmiku II osa. Akadeemilise Emakeele Seltsi toimetused XI*. Tartoh, 36–43 o.

4 Ezekre a *kargama/karata* szót használták

néptánc térképre, szembeötlő tanulságként megállapíthatjuk, hogy viszonylag jól elhatárolható egymástól három nagyobb terület rokon karakterű táncagyomány, s elmosódottan ugyan, de kirajzolódnak az európai táncművelés közös vonásai is.” (Pesovár 1980: 8) A három fő néptáncdialektus Európában Nyugat-Európa, Kelet-Európa és a Balkán. Ezek a nagy táncterületek, amelyekből nem hiányoznak a közös vonások sem, sok kisebb területi egységre oszlanak (Pesovár 1980: 8–10).

A regionális táncstílusok jellemző jegyeinek meghatározása szükségszerűen feltételezi a központi és perifériális tánc típusok meghatározását. Egy adott nép táncgyógyának a vizsgálata ilyen aspektusból egyben lehetővé teszi, hogy következtetéseket vonjunk le ennek a táncgyógyának a viszonyairól, kapcsolatairól a szomszédos népek táncgyógyájával. A magyar táncgyógyományok esetében az ilyen kutatómunka kimutatta ennek a táncgyógyának a kapcsolatait Közép-Európával, ugyanis a magyar nyelvterület peremén él, a szomszéd népekkel érintkező népcsoportok táncgyógyának a sajátosságai már konkrétan utalnak a kölcsönhatásokra is (Martin 1995: 13).

Az észti anyag esetében, bár a táncdialektusokat eddig konkrétan nem határozták meg, gyakran szokás utalni egyik vagy másik sajátos arcú táncgyógyterülethez a szomszédos népekkel való kapcsolataira. Az észti parton sokféle kapcsolat volt a finnnekkel, ami kölcsönösen nyomot hagyott a helyi táncgyógyományokban is. A délészti táncgyógyományokban viszont sok a lettekkel közös vonás. Sok hasonlóságot feltételezhetünk, különösen a 19. század második felétől kezdve, a nyugat-észti szigeti és a kurlandi táncgyógyományokban, mivel sok szigeti ember nyaranta oda járt dolgozni. Egyenesen is terjedhetett az észti táncgyógyományokba más, távolabbi népek táncgyógyányaiból a tengeren keresztül. Amíg az észti nyelvterületre a külső hatások főleg nyugatról érkeztek, a Szetuföldön a keleti hatások domináltak.

Ha a szetu táncgyógyományokat az európai táncgyógytörténet fényében elemezzük, azt mondhatjuk, hogy nagy szerepet játszottak kialakulásukban a történelmi körülmények. Ahogy Raudkats a 20. század elején konstataálta, a régebbi szetu táncgyógyományban csak énekes-táncos játékokat talált, amit ő ugyan gyűjtőként nem a táncok közé sorolt, de mégis lejegyezte őket. Az újabb táncgyógy, ami igazából kettéoszlik – az orosz hatású régebbi réteg és az észti hatású újabb réteg – Raudkatsnak, aki eredeti szetu táncgyógytörténetet remélt felfedezni, viszonylag értéktelen. (Tönnus 1991: 81–82). Igaz viszont, hogy a 20. század elején egész Európában még csak a saját népekre jellemző táncgyógytörténetet keresték, amelyből alapot reméltek találni a kialakuló nemzeti táncgyógytörténetnek. Ugyanígy volt ez a népzene-kutatásban is. Nagyon fontos, hogy Raudkats már ekkor felismerte és hangoztatta az alapos gyűjtőmunka és összehasonlító kutatások szükségességét Szetuföld közvetlen környezetében az észti (vörumai) oldalon és az orosz oldalon is, rámutatva ezzel a táncgyógytörténetében perspektivikus útra. Sajnos ez az alaposabb összehasonlító vizsgálat akkor elmaradt, az első világháború miatt is, és talán azért is, mert a fiatal Észti Köztársaságban megpróbálták a szetukat a többi észtihez integrálni. Igaz az is, hogy a szetu népdalkincs és egyéb szájgyógyomány és szokásvilág nagy gazdagsága sok egyéb témát is kínált a kutatóknak.

Ma a szetuföldi táncgyógyományokat értékelve már nem abból a feltételezésből kellene kiindulnunk, hogy az egyik része az oroszoktól van átvéve, a másik pedig az észtektől. Világos, hogy a hatások egy része kelet felől, a másik pedig nyugat felől érkezett. Ez Szetuföld földrajzi elhelyezkedéséből adódik, a két nagy kultúrterület és egyben két európai táncgyógydialektus határán. Azért maradt meg Szetuföldön az olyan táncgyógyrétegek is, amelyek Nyugat-Európából (ahová Észtiország területe egyébként tartozik) már rég eltűntek. Minden ma oroszoknak tűnő

jellegzetességet nem helyes csak orosz hatásnak tekinteni, ezeket inkább általánosabb kelet-európai kultúrkontextusban kellene vizsgálni. A szetu táncagyományok a 19. század végéig a nagy kelet-európai dialektusba tartoztak. A 19–20. századtól megjelenő nyugatias hatások egy nagyon sajátos és sokrétegű táncagyományt eredményeztek a 20. századi Szetuföldön. Ha a szetu táncagyományokról az észti néptáncagyomány kontextusában akarunk beszélni, egy sajátos és körülhatárolt regionális dialektusként kell látnunk. Európai kontextusban viszont ezt önálló kisdialektusként is vizsgálhatnánk.

A 19. század végén a szetu táncagyományok különböztek a többi észti nyelvterület regionális táncagyományoktól, részben a keletiesebb jellegzetességei, részben pedig a megmaradt régebbi hagyományrétegei miatt is. A 20. század elején, amikor Szetuföldön elterjedtek az Észtországból átvett folklorizálódott nyugat-európai divattáncok, ez a különbség jelentősen csökkent. A 20. századi szetu táncélet együtt alakult az észti táncagyományok általános fejlődési irányjaival, de az új mellett ott volt szívósan a régebbi táncagyomány is. Az ilyen, különböző történelmi periódusokból származó stílusrétegek együttléte sajátos arculatot adott a szetu táncagyománynak és különösen gazdaggá tette.

Irodalom

- LAUGASTE, Eduard 1963. *Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- MALMI, Viola 1993. A szabályozott karéliei néptáncok története. – *Martin György emlékezete*. Budapest: Magyar Művelődési Intézet, 87–91. o.
- MARTIN, György 1995. *Magyar tánc típusok és néptáncdialektusok*. Budapest: Planétás Kiadó.
- MIROV, Ruth 1992. Laulumängud Ida-Virumaal. – *Ida-Virumaa rahvakultuurist*. Koost. ja toim. Ingrid Rüütel. Virumaa Fond. Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut. Tallinn: Infotrukk, 148–175. o.
- PESOVÁR, Ernő 1980. Európai tánc kultúra – nemzeti tánc kultúrák. *Magyar Néptáncagyományok*. Szerk. Lelkes Lajos. Budapest: Zeneműkiadó, 8–10.
- PESOVÁR, Ernő 2003. *Táncagyományunk történeti rétegei*. Szombathely: Berzsényi Dániel Főiskola.
- POMOZI, Eda 2005. *Eesti tantsupärimusest Euroopa tantsuajaloolises kontekstis*. Seminaritöö. Tartu Ülikool, filosoofiateaduskond, Eesti ja võrdleva rahvaluule õppetool.
- POMOZI, Eda 2007. *Keelesugulus – kas sugulus ka tantsukultuuris. Sissevaateid ungari ja eesti tantsufolkloori, kogumisest võrdleva tantsuajalooni*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, filosoofiateaduskond, Uurali keelte õppetool, ungari keele ja kirjanduse eriharu.
- PÖLDMÄE, Rudolf – Herbert Tampere 1938. *Valimik eesti rahvatantsu. Eesti Rahvaluule Arhiivi Toimetused* 8. Tartu.
- TAMPERE, Herbert 1975. *Eesti rahvapillid ja rahvatantsud*. Tallinn: Eesti Raamat.
- TOROP, Kristjan 1995. *Kontratantsud*. Tallinn: Rahvakultuuri Arendus- ja Koolituskeskus, Eesti Keele Instituut.
- TÖNNUS, Richard 1991. *Anna Raudkats oma ajas*. Tallinn: Eesti Raamat.
- VÄISÄNEN, Armas Otto 1924. Seto lauluääle' ja mänguriista'. – *Kodutulõ', Seto lugõmiku II osa. Akadeemilise Emakeele Seltsi toimetused* XI. Tartoh, 36–43.